

Crngrob – protiturški tabor

Bibliografija o Crngrobu je bogata že od 19. stoletja dalje. Prvo zaokroženo monografijo je leta 1936 napisal dr. Janez Veider, predvojni kaplan in poveljni starološki župnik, z naslovom *Vodič po Crngrobu*. Ker je knjižica že davno pošla, je zaradi zanimanja pri Mladinski knjigi v zbirki Spomeniški vodniki izšla nova monografija dr. Franceta Steleta, *Crngrob*, s.d. (1962?). Knjižica prinaša nekatera nova spoznanja, vendar je v glavnem naslonjena na predvojni Veiderjev vodič. Ker se tudi te knjižice ne dobi več, se je formiralo Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi Crngrob, Pevno, Papirnica, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarje, Šutna in Žabnica in je skupaj z Muzejskim društvom Škofja Loka v zbirki Vodniki po Loškem ozemlju leta 1998 izdalo nov vodič *Crngrob in okoliške vasi*. Glavna urednica je bila domačinka Ivanka Porenta-Aleš.

Že naslov nam pove, da je publikacija kljub neuglednemu formatu širše zasnovana. Na začetku je ponatisnjena tudi celotna knjižica Janez Veider, *Vodič po Crngrobu*. Pomembna novost za cerkev in okolico je kritičen komentar Dušana Komana, *Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov*. V njem je avtor korigiral nekatera Veiderjeva in Steletova sklepanja.

Prvi se je z mislijo o Crngrobu kot protiturškem taboru ukvarjal dr. Peter Fister.¹ Skoraj vse datacije so do začetka 16. stoletja le stilno določene, predvsem po nekaterih datiranih in nedatiranih freskah. Začetke cerkve smemo postaviti okrog prvega urbarja v leto 1291 oziroma leto 1300.² Ta romanska cerkva je obsegala le skrajšano severno ladjo, danes posvečeno sv. Martinu, spogledovala se je s staro župnijsko cerkvijo sv. Martina v Šmartinu pri Kranju (župnija omenjena leta 1163).³ Prvič se uradno imenuje cerkev šele v urbarju leta 1501,⁴ v zvezi z mitnicami pa leta 1513, ki jo je škof dovolil tudi v Crngrobu.⁵ Vse kaže, da je bila lokacija pomembna in perspektivna.

1 Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, str. 155; *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 581.

2 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 186.

3 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 74.

4 Prav tam, str. 103.

5 Prav tam, str. 121.

Jožefinski načrt ureditve župnij je v Crngrobu predvideval lokalno kaplanijo, ker so že imeli vso infrastrukturo za samostojno duhovnijo. Vključene bi bile podružnice Spodnje Bitnje, Žabnica, Šutna, Forme in Planica. Do uresničitve pa ni prišlo.⁶ Od leta 1291 do 1637 so bile v vasi 1 do 4 hube. V letih od 1780 do 1817 je bilo 8 hiš. Od leta 1754 do 1817 je v Crngrobu živelo povprečno od 49 do 50 prebivalcev.⁷

Crngrobska cerkev je pobirala dohodke od mesnice ob Cebalovi hiši (Kasarna, Jesharna, danes Blaževa ulica 10) ob Selščici pri Kamnitem mostu. Ta pravica je verjetno obstajala že vsaj ob koncu 15. stoletja, ko je župnik Ekar pri Kamnitem mostu zidal svojo hišo visoko nad obzidjem.⁸ Cerkvene so bile hiše ob cerkvi v Crngrobu, mežnarija, stara h. št. 2 (podrta), cerkvena hiša h. št. 3 (podrta) in Puščavnikova hiša, stara h. št. 4. Ta hiša je bila pozneje obnovljena in ima še danes domače ime Pšaunk. Vse tri dotrajane hiše in ostanke krčem in trgovinic je dal leta 1847 ob prihodu na Faro za župnika in dekana dokončno podreti dekan Kramar.⁹ V mestu Loki je bila crngrobska t. i. Birollova hiša (podrta), kjer je sedaj nova hiša Cankarjev trg št. 17, in še obstoječe hiše Spodnji trg št. 37 in št. 19.¹⁰ Pozneje so crngrobsko posest in staro župnijsko posest v mestu Loki prodali za fond novonastale mestne župnije Škofja Loka (1804).

Sredi 16. stoletja, od leta 1544, je bila davčna osnova cerkvenega imenja (premoženja) in premoženja Marijine bratovščine ocenjena na več kot 19 goldinarjev. Zemljiška posest je bila v Besnici, Žabnici, Crngrobu in Virmašah.¹¹ Najbolj zanimivo je vprašanje, kdaj in zakaj je zrasla cerkev na tem odročnem gozdnem področju. Nastanek in razlago imena pustimo ob strani.¹² Potepuhi in klateži ne hodijo po javnih poteh, bližnjica med Loko in Kranjem je bila na tem mestu prav pripravna za roparje. Ko so jih iztrebili, so našli njihov zaklad in ga porabili za gradnjo cerkve.

Še več ljudskega izročila se nanaša na turške vpade. Na turško nasilje spominjajo na konzolah na zahodni strani prezbiterija upodobljeni najgrši turški poglavar, sledi konzola bolj simpatičnega sina, konzola z glavo poglavarjeve hčerke, ki je bila že skoraj podobna takratnim ženam, in še konzola z glavo poglavarjevega psa.¹³ Po več kot 300 letih je stavbenik Janez Krstnik Molinaro leta 1858 ponovil legendo v novi lopi pred cerkvijo. Tu so predstavljene poglavarjeva, ženina in pasja glava. Ena od konzol je odrgnjena, tam bi utegnili biti še sinova. V bazi enega od stebrov v lopi je odtis podkve turškega poglavarja, ki se je, jahajoč proti oltarju, začel pogrezati prav na tej skali. Po drugi razlagi naj bi bile konzole name-

6 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 397.

7 Prav tam, str. 408.

8 Santonino, *Popotni dnevniki*.

9 Kramer, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868.

10 Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 179; Štukl, *Knjiga hiš II*.

11 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 243; Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 179.

12 Vsi pisci se prepisujejo.

13 Veider, *Vodič po Crngrobu*, str. 36, 60. Konzole povezuje z roparji, prav tako tiste v lopi.

njene crngrobskim roparjem. Mislim pa, da gre za turške spomine, saj je stavbar Molinaro v prizidani lopi še leta 1858 svoje konzole spretno povezal z odtisom turške podkve v bazi enega od stebrov.

Kako domiselno so naši predniki »zapisovali« zgodovinska dogajanja! Ena pesem iz teh turških časov je objavljena pri Veiderju, drugo, daljšo je zapisal Pokorn.¹⁴ Preseneča me nepojasnjena kar petkratna upodobitev sv. Barbare, na freski, sklepnikih in zlatih oltarjih. V zahodnem pobočju nad cerkvijo je najdišče za tiste čase zanimivih kremenovih kristalov, ki so bili takrat še atrakcija. Neznana je tudi lokacija kamnoloma konglomeratnih zvonikovih vogalov in kamnolom ploščatega apnenca za cerkveno obzidje. Za osnovno zidavo je moral biti gradbeni material v bližini. Sv. Barbara pa je zavetnica pri takšnih kamnolomskih in rudarskih delih.

Za nadaljnje pisanje so pomembne še druge omembe Turkov. Ljudsko izročilo navaja Marijino pomoč pri rešitvi ujetnikov iz turških spon. Te so obesili pred Marijin oltar in se še vidijo na lesorezu iz srede 18. stoletja. Kdaj so se izgubile, ne vemo, verjetno že v času Jožefa II. Spominjam pa se, da sem ko otrok še videl starinske proteze lesenih rok in nog, ki so dokazovale čudežne ozdravitve. Seveda jih ni več in tudi zahvalne podobe so raznosili »ljubitelji« starin.

Izročilo navaja veliko turško vojsko pred cerkvijo, vendar so bili Turki s pomočjo crngrobske Marije premagani. Vojskovodja, ki je hotel oropati Marijine dragocenosti, je oslepel in se začel s konjem udirati v tla. Ta dogodek se je ohranil v spominu, še enkrat ga je leta 1858 povzel Molinaro, kot smo že zapisali.¹⁵

Do okrog leta 1500 je bil skoraj kvadratni troladijski prostor dokončan. Vsaka ladja je imela proti vzhodu svoj zaključek, skupnega prezbiterija cerkev ni imela. Cerkev tudi ni imela pravega zvonika. Prvi leseni zvonik naj bi bil nad streho prve »Martinove« ladje.¹⁶ Veider - Steletov zvonik ob jugozahodni fasadi se je po Komanovih dokazih izkazal kot vogal dvoladijske prizidave ladje okrog leta 1410.¹⁷ Zvon na preslico naj bi bil na zahodni fasadi. Takšno oceno je dal Kramer, ki je bil iz prejšnje službe vujen zvončnic, zvonikov na preslico.¹⁸ Stele je menil, da sta bila zvonova na povišani steni srednje ladje proti prezbiteriju.¹⁹ Enakega mnenja je bi tudi Pokorn.²⁰ Vprašanje je, če je za dva zvona, težka po približno 750 kg, zadostovala enojna stena. Zadnikar je domneval kar stolp nad kornim kvadratom, podobno kot je bilo v Stari Loki. Zaključimo lahko, da pravega zvonika in skupnega prezbiterija cerkev ni imela. Vsaka ladja je imela svojevrsten zaključek. Veider omenja dva zvona, kupljena leta 1506.²¹ Pokorn navaja, da sta bila leta 1867 prelita v sedanji tretji zvon, ki ima napis:

14 Veider, *Vodič po Crngrobu*, str. 57; Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 59–60.

15 Prav tam, str. 58–59.

16 Prav tam, str. 7.

17 Koman, Veiderjev *Vodič po Crngrobu* in današnje stanje spomenikov, str. 123–140.

18 Domneva nima osnove.

19 Stele, *Crngrob*, str. 17. Podatek je povzel po Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

20 Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

21 Veider, str. 17.

*Prelit iz dveh poprejšnih sim,
Marii slavo de glasim,
K molitvi verne de budim in duše mrtvim izročim.*²²

V zvezi s turškimi vpadi je bila obveščenost največja dobrina. V tem primeru so prišli v poštev hitri sli, grmade in zvonovi. Naši kraji so najresneje občutili vpad Turkov leta 1476. V Loko so Turki prišli čez Črni vrh, Žiri, po Poljanski dolini, odšli pa čez Polhov Gradec na Vrhniko.²³ Mesta se Turki niso lotili, škodo pa so naredili po terenu. Posledice je popisal Santonino.²⁴ Strah pred Turki pa je ostal. Leta 1522 je kaščar hotel premestiti dva po 15 centov težka crngrobska zvonova in selški zvon v mesto ali na grad, ker obeh lokacij niso nameravali braniti.²⁵ V mestu bi bila zvonova na varnem in v tolažbo nesrečnikom. Podložnike so zavezali, da pridejo stari in mladi na poziv v mesto. Tu bi našli pribežališče in bi jih, če bi bilo potrebno, pritegnili k obrambnim delom. Za obrambo je kaščar najel šest najemnikov (profesionalcev, op. av.), med katerimi so bili trije iz Idrije. Poleg teh so bili na gradu še bobnar, piskač, orožar in stražmojster. Po 14. dneh je kaščar najemnike odpustil in jim dodal še poseben denarni prispevek (podkupnino, op. av.), da bi jih v primeru potrebe spet lažje dobil na grad.²⁶

Potres marca leta 1511 je za Loko odprl novo gradbeno fazo. Že avgusta je podjetni škof Filip II. poslal v Loko stavbenika in zidarja (*pawmaister vnd mawrer*). Kaščar je zanju moral poskrbeti za hrano in pijačo.²⁷ Stavbenik je bil mojster Jurko Mawrer, pozneje loški meščan, ki ga zasledimo v gosposčinskih računih. O tem, kdo in od kod naj bi bil, je napisanih že veliko prispevkov, nas pa zanima samo crngrobske zadeve. V Loku je deloval na škofovi infrastrukturi, gradovih in kašči. Najverjetneje je zakoličil tudi novo mestno jedro in stavbno črto obeh trgov, saj se pozna neka tipologija, ki se lahko nadaljuje.

Leta 1515 so se za Crngrob z njim že dogovarjali o izvedbi novega kora (prezbiterija) in zidavi zvonika. Pogodba je zaradi kmečkega upora ostala nerealizirana. Za pogodbo je bil takrat izdelan tudi načrt (*Visier*).²⁸ Oktobra 1520 so z Jurkom za gradnjo prezbiterija in zvonika pri cerkvi v Crngrobu podpisali novo pogodbo. Pogodbo je iz nemščine prevedla, analizirala in komentirala Ana Lavrič.²⁹ V njej je Jurko naveden kot zidar (*Maurer*) in kamnosek (*Steinmetz*). Tako je združeval najpomembnejše elemente »zidanja na ključ«, kot bi rekli danes, od projekta do izvedbe.

Pri vseh treh ladjah je moral podreti stare kore (prezbiterije). Prizidati je moral nov enoten prezbiterij in zvonik. Tega je že pri tleh zastavil silno mogočnega s tri metre debelimi zidovi, čeprav je bil v načrtu dogovorjen le v treh etažah.

22 Pokorn, *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*, str. 57.

23 Prav tam, str. 26.

24 Santonino, *Popotni dnevniki*.

25 Torej so za zavarovanje tako pomembne cerkve morali poskrbeti sami.

26 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 162.

27 Prav tam, str. 156.

28 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu.

29 Prav tam.

Odprtina dviznih vrat na zvoniku.

(foto: Anže Sever)

Odprtina dviznih vrat, znotraj.

(foto: Jože Štukl)

Nas zanima predvsem gradnja zvonika. Jurko ga je moral zgraditi do višine kora /prezbiterija. Visok naj bi bil tri etaže, prvi dve je moral obokati. V prvi etaži bo obokana zakristija, v nadstropju bo obokana shramba in nad njo zvonovi. Za povezavo etaž so bile projektirane polžaste stopnice. Tu je Jurko naredil že po svoje. V debelo ostenje zvonika je najprej vzdal do shrambe enoramne in šele od shrambe naprej (do zvonov?) polžaste stopnice. Vsi oboki v ladji, zakristiji in shrambi morajo biti trdni in v najboljši obliki.³⁰

Jurko je z deli začel spomladi leta 1521. Gradnja bi morala biti končana leta 1524. Zidava se je vlekla, zato je kaščar Baltazar Siegesdorfer leta 1529 gradnjo ustavil, vendar se je Jurko pritožil. Škof Filip je določil, da bo novi oskrbnik Lenart Siegesdorfer (1529–1572) poskrbel, da bo Jurko preostalo apno in kamen smotrno porabil. Če ima cerkev še denar, naj pokrijejo še streho.³¹ Časi zidavi niso bili naklonjeni. Zaradi turške nevarnosti po vsej deželi so bili podložniki obloženi osebno in z denarnim prispevkom od gospostva in cesarja. Zaznati je bilo tudi že prve znake protestantizma.³² Pavel Rasp, ki je sklenil pogodbo, je umrl že leta 1524, leta 1529 pa še kaščar Baltazar Siegesdorfer. Jurko je prizidal troladijski dvoranski prezbiterij po bavarskih vzorih. Za ladijske prostore poznamo takšne primere že iz cerkvenih ladij v Kranju, Radovljici, Škofji Loki, Cerknici in Šentrupertu. Pogoj je bil, da bo prezbiterij v Crngrobu brez zunanjih opornikov.

³⁰ Lavrič, Pogodba, str. 139.

³¹ Prav tam, str. 144.

³² Prav tam, str. 144.

Sklepnik Matere božje nad glavnim
oltarjem v cerkvi v Crngrobu.
(vir: Stele, France: Crngrob)

Podzidava prezbitarija.
(foto: Jože Štukl)

V debelo zidovje je mojster skril »zakrnele« notranje služnike. Zunaj je vogale okrepil s klesanci po sistemu šivanih vogalov in še z elegantnimi tankimi služniki. Mnenja raziskovalcev se razhajajo predvsem pri kakovosti sklepnikov, kjer Jurko ni bil najbolj vešč. Po kakovosti preseneča Marijin sklepnik nad velikim oltarjem, ki naj bi ga okrog leta 1530 izdelal drug mojster, ki ga poznamo le pod imenom mojster HR. Ta naj bi med Jurkovim delom v Crngrobu zidal prezbitarij in zvonik v Loki in dokončal Jurkova dela v Crngrobu z Marijinim sklepnikom nad velikim oltarjem, saj Jurka po letu 1529 ne zasledimo več.³³ Ne vem, zakaj bi se Jurko ustavil, ali zakaj bi ga ustavili prav pred tem sklepnikom.

Verjetno so naročniki želeli uglednejši izdelek, ki bi poudaril Marijino cerkev. Sklepnik je večji od ostalih in vidno izstopa. Marija je že kar renesančna. Mogoče je bil sklepnik izdelan po letu 1530 ali še pozneje. Tudi močna podzidava vzhodne stranice prezbitarija je sledila iz pogodbe, in sicer naj mojster okrepi temelj prezbitarija v poligonalnem delu in na obeh straneh do začetka oken na širino 3,16 m,³⁴ ta temelj ni viden. Kot nekak obliž obstoji danes zunanja obzidava, ki je razvidna le ob treh stranicah prezbitarijevega zaključka, in bolj kaže na neko poznejšo pridobitev. Za potres leta 1895 so v župnijsko kroniko zapisali le, da je bilo v Crngrobu prav malo »ruštanja«, poprave pa tudi ne veliko.³⁵

³³ Lavrič, Pogodba, str. 146.

³⁴ Prav tam, str. 138.

³⁵ Župnijska kronika, str. 188.

Strelno okno v zakristiji.
(foto: Jože Štukl)

Strelno okno v shrambi. (foto: Jože Štukl)

Strelna lina v obrambnem delu zvonika. (foto: Jože Štukl)

Verjetno je bilo Jurka strah, kako se bo obnesel temelj, ko bodo robovi stranic utrjeni samo z notranjimi in zunanji služniki, brez zunanjih opornikov.

V prvi fazi zvonika je Jurko, kakor je bilo dogovorjeno, zgradil uspešno protiturško trdnjavo. V zakristiji je opustil rebrasti obok s sklepnikom in ga zamenjal z grebenastim obokom ter se tako izognil sklepniku, za katere ni bil najbolj večšč. Zakristijo je osvetlil z dvema poznogotskima oknoma s porezanimi robovi. V bistvu gre za dve originalno zamreženi odprtini proti jugu in vzhodu v velikosti 70 x 56 cm. Zahodno okno je kot nepotrebno odpadlo. Zaradi različnih višin zunanjega terena je dostop do obeh lin dosegljiv po kamnitih stopnicah, kamor bi lahko tekel brambovec ob eventualnem turškem napadu po lestvah ali poskusu podtaknitve ognja. Odprtini sta še klasični in nimata poznejših oblik za ognjeno orožje.

V Crngrobu so zidali še po starem. Kramarjev vlom tatov v zakristijo skozi okno ni bil mogoč, saj sta lini preozki in originalno močno zamreženi. *Najtežjo skrinjo so v zakristiji skozi okno v gozd izvlekli, tam jo razbili, namesto denarja dobili pa le šaro in pisma, ki so jih izmetali in pod milim nebom pustili, da so segnila. Pozneje so jih našli pastirji, pa niso bila več za rabo.*³⁶ Skrinja tudi ni bila v shrambi nad zakristijo. Tam sta okni 57 x 70 cm s trilisti v vogalih, tako da je odprtina še manjša. Zahodno okno je danes zazidano. Obe lini sta za branilce dosegljivi po lijakastem dohodu. Tudi od tu skrinje ne bi mogli odnesti, zagotovo pa so bile skrinje v etaži nad shrambo. V tem prostoru, ki naj bi bil namenjen zvonovom, so na zahodni steni velika polkrožno zaključena renesančna vrata s po gotško porezanimi robovi. Prostor je po pogodbi dosegel višino prezbiterija, vendar verjetno ni bil namenjen zvonovom, saj je bila izdelana le velika lina in bi se zvonovi slišali le pred cerkvijo. Odprtina je podobna sočasnim loškim hišnim

³⁶ Kramar, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868, str. 101.

portalom, v višino meri približno 210 cm in v širino okoli 177 cm. Dostop v prostor z lino je bil od znotraj po polžastih stopnicah iz shrambe in od zunaj po provizorijih, stopnicah ali montažni klančini. Zadnji del sistema za zapiranje teh vrat so potegnili v notranjost in se zabarikadirali pred Turki. Ostale manjše line so lijakasto poglobili in jih usposobili za obrambo. Profesor France Stele je pri terenskih ogledih pred zadnjo vojno v tem prostoru še videl zanimivo dvigalno napravo s kolesom, ki jo je smatral kar za tehnični spomenik. S to napravo so zapirali vrata in dvigali v zvonik težke predmete.³⁷

Z zadnjimi ugotovitvami nam dokončno razvodeni Kramarjev zapis o kraji cerkvene skrinje iz zakristije. Možnost kraje je bila šele v prostoru nad shrambo, kjer je bila odprtina dviznih vrat dovolj velika. V skrinji (skrinjah) so hranili cerkveni arhiv, razne devocionalije,³⁸ predvsem pa vreče s semenskim žitom. Skrinj je bilo lahko več. Seme je bilo po genocidnem odhodu Turkov najpomembnejše premoženje. Skrinje po cerkvah so soseske ohranile še po turških nevarnostih. O žitnih skrinjah v sorskih podružnicah govori tudi Koblarjev zapis pri podružnični cerkvi sv. Marjete v Žlebeh. Vizitatorji ljubljanske škofije so jih preganjali še v 17. in 18. stoletju.³⁹ Zanimivo je, da so ponekod pri loških podružnicah velike skrinje še ohranjene (Sv. Filip in Jakob v Hribih, Bodovlje). Po pozidavi pevskih korov od 17. stoletja dalje so jih na Loškem predstavili na pevske kore. Danes hranijo v njih razne cerkvene pripomočke, odpadle dele oltarjev, svetniške attribute, bandera itd. Samostojno zidane in požarno bolj varne kašče malo oddaljene od domačij so sorazmerno pozen pojav, večinoma od 16. stoletja naprej, redko so starejše. V prostoru nad shrambo je ob zidu nad linami verjetno potekal lesen obrambni hodnik. V zidu so še kamnite konzole, ki še danes nosijo zvonikovo nadstropje. Obrambni hodnik je mogoče tekel kar po debelem zidovju, varnosti je bilo s tem zadoščeno. Ženske in otroci v cerkvi, branilci na utrjenem zvoniku.

Po največjih turških nevarnostih so dozidali zvonik do bifornih lin z letnico 1551 in dokončno do prelitja obesili oba zvona. Zaustavitev gradnje nad tretjo etažo (obrambni etaži) pripisujem takratnim družbenim razmeram in obubožanju kmečkega in mestnega stanu. Iz Loke izgineta obe plemiški družini, Rasp in Siegesdorfer. Zadnji, Lenart Siegesdorfer, se je pomeščanil. Leta 1554 si je prizidal vzhodni trakt pri hiši župnika Ekarja nad obzidjem pri Kamnitem mostu. Ekarjevo hišo je leta 1486 občudoval že Santonino. Tudi Lenartova hiša ni bila nič manj ugledna. Kljub negodovanju meščanov je pri škofu dosegel, da je bila hiša prosta davka in mestnih služnosti.⁴⁰ Pozneje sta bili obe hiši združeni in ima skupna hiša sedaj hišno številko Blaževa ulica 10. Po poznejši uporabi je dobila ime Kasarna, pozneje pa Jesharna. Okrog leta 1522 je umrl veliki cerkveni dobrotnik Volbenk Schwarz; leta 1522 je bila njegova druga žena Doroteja že vdova.⁴¹

37 Stele, *Crngrab*, str. 25.

38 Nabožni predmeti za katoliško liturgijo (npr. križi, podobe itd).

39 Koblar, *Zgodovina Sorske fare*, str. 72.

40 Blaznik, Kasarna pri Kapucinskem mostu v Škofji Loki, str. 43.

41 Zontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32; Štukl, Donator Volbenk Schwarz.

Današnjo višino je zvonik dobil leta 1666, že po protestantizmu, v dobi rekato-lizacije. Zidani del zvonika je visok 32 metrov, s čebulasto streho pa skupaj 62 metrov. Verjetno so se iz podobnih razlogov ustavila tudi dela na zvoniku v Škofji Loki, kjer je pod linami letnica 1532. Dr. Blaznik je mnenja, da so cerkve gradili bogati kmetje sami: *Če bi pri tem odločilno sodelovalo zemljiško gospostvo, bi verjetno našli sledove v ohranjenih arhivalijah tistega časa.*⁴² Stara pisma in listine so v Crngrobu po Kramarjevem poizvedovanju odnesli uradniki in biriči že v času Jožefa II.⁴³ O usodi skrinje smo že povedali. Tudi arhiv v župnišču je verjetno doživel podobno usodo. Kramar piše: *Med kaščami na podstrešju so stale tri velike omare, natlačene s starimi pismi in listinami in vsaktero drugo plažo.*⁴⁴ Koliko od teh pisem in listin je Kramer škartiral in ostalo pospravil v nov arhiv v stari kuhinji, ni zapisal.

Kmetje in njihove soseske prav gotovo niso bili sposobni pripraviti logistike za tako velik projekt in pokriti vse stroške. Že v Škofji Loki najdemo leta 1471 na sklepnikih »samoprispevke«, sheme financiranja posameznih delov oboka; najdemo grbe plemiških družin, svetnike njihovih zavetnikov, cehovski kompleks, meščanski predel itd. To razporeditev sem predstavil v *Loških razgledih* 44 (1997).⁴⁵ Podrobna analiza crngrobskih sklepnikov bi dala še nove rezultate. Iz pogodbe sta znana Pavel Rasp in Baltazar Siegesdorfer. Oba sta bila lastnika starološkega gospostva in tudi funkcionarja v škofovi službi. Pavel Rasp je bil glavar med leti 1508 in 1529. Baltazar Siegesdorfer je bil med leti 1504 do 1508 gradiščan na Starem gradu in med leti 1524 in 1529 loški glavar. Njegov prednik Jurij Siegesdorfer je bil kaščar med leti 1498 in 1503 in še prej med leti 1473 do 1503 gradiščan na Starem gradu. Tudi Lambergerjevi grbovni simboli so na kapitelih stebrov. Lambergi so bili lastniki manjšega gospostva s sedežem na Štemarjih, na sedanjem Kapucinskem trgu.⁴⁶

Plemiški podpisniki Jurkove pogodbe so verjetno pridobili mojstra Jurka, ki je bil škofov odposlanec iz časa potresa leta 1511. Mislim, da je bil največji sponzor in donator cerkve bogataš Volbenk Schwarz. Po priimku Schwarz (črna barva) in treh rožicah v grbu se mi zdi, da je bil Jurko pokristjanjen Jud, ki je dobil zatočišče v škofovem mestu. Bil je prijatelj in upnik kar dveh cesarjev, Friderika III. In Maksimilijana I. Podložne kmete si je pridobil v Loškem gospostvu pa tudi izven njega. Delež je imel tudi pri idrijskem rudniku. Poleg posesti je imel še številne donosne službe in poznanstva. Še v času življenja je leta 1513 fundiral na Placu svojo kapelo sv. Trojice in financiranje posebnega beneficiata. Kapelo je vzdrževalo 8 kmetov iz okolice Loke, beneficiat pa še 10 gruntarjev, tja do Podreče.⁴⁷

42 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 102–103.

43 Kramar, Na Fari od adventa 1847 do leta 1868, str. 101.

44 Prav tam, str. 76.

45 Štukl, Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki.

46 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 169.

47 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz; prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. in Maksimilijana I.; Štukl, Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare, str. 167–192; Štukl, Donator Volbenk Schwarz in njegova zapuščina do danes, str. 23–28.

Po smrti je preostalo bogastvo prevzel škof oziroma starološka župnija, na cesarjevi strani so bili krediti izgubljeni. V njegov spomin se komaj še vidi njegov zavetnik sv. Volbenk na freski na Rdečem – Kužnem znamenju na poti v Crngrob. Kamnit nagrobnik z obema ženama ima v starološki cerkvi. Še dolgo v 19. stoletje se je za njegovo kapelo na Placu ohranilo ime Črna kapela (po Schwarzu).

Za delovno silo pri zidavi cerkve je skrbel in jo plačeval mojster sam, lahko pa sta ključarja in soseska neobvezno poskrbela za tlako in strežbo srenji ter tlačanom.⁴⁸ V času gradnje je bilo verjetno dokončano cerkveno obzidje, vsaj v okviru posvečenega cerkvenega prostora. Z izboljšavami je postalo učinkovito tudi v obrambne namene. Najbolj je varovalo severno stran cerkve nad strmim pobočjem. Danes je žal, na tem mestu že skoraj v celoti porušeno. Obzidje proti vzhodu, jugu in delno zahodu je bilo višje, še danes je ohranjeno nad prsno mero. Z nadgradnjo »sezonske strašilne« lesene nadgradnje je že predstavljalo neko uporabno zapreko turškim konjenikom in težji bojni opremi. Na vsak način pa je še vedno imelo vlogo zaokroženja posvečenega cerkvenega prostora.⁴⁹

Po Fistrovi tipologiji bi Crngrob spadal v tip z obzidjem utrjene cerkve, po dozidavi stolpa pa že med utrjene cerkve.⁵⁰ Po dovolitvi sejmov je prostor ob izrednih razmerah verjetno služil tudi kot pokopališče. Ob cerkvah so smeli pokopavati klerike, laike pa le izjemoma s škofovim dovoljenjem. S kupčevanjem ob semanjih dneh so se namreč povečali nepredvidljivi dogodki, bolezni in smrti. V bližini poznamo take primere kužnih mrličev na Jeprci. Kraj se imenuje po nemški besedi *Herberge* – prenočišče, po starem slovenjeno *jerperge*.⁵¹ Leta 1603 je škof Tomaž Hren posvetil pokopališče okoli cerkve, kjer so pokopali kužne goste iz prenočišča, ki jih niso smeli prenesti na farno pokopališče v Sori. Hren je zaradi slabega vremena prestavil obisk in je ob drugem obisku kljub spet slabemu vremenu delo opravil in birmal tudi 319 birmancev.⁵² Za cerkvene zadeve v Loškem gospostvu pa ni bil pristojen. Te je po svojih pooblaščenjih opravljal oglejski patriarh, zato nimamo tovrstnih podatkov.

Navedel bom še nekaj ugank, ki me vznemirjajo. Crngrob je kakor stara gospa, ki ji vsaka doba nekaj doda, a ji vse odlično pristaja. Najti moramo oba kamnoloma, v Moravčah in blizu cerkve. Za zadnjega konglomeratnega za klesance pri zvoniku bi bila lokacija lahko v skoraj zasutem grabnu jugovzhodno pod cerkvijo. Cerkev leži prav na mogočnem konglomeratnem jeziku.

Ploščati apnenec za pokrivanje obzidja so našli verjetno nekje jugozahodno nad cerkvijo ali pa so ga celo pripeljali iz okolice Loke. Koliko in kakšnega kvalitetnejšega kamna (ali samo moravški peščenec) je imel Jurko že plačanega in pripravljenega po prvi pogodbi, nam ni znano. Poleg prezbiterija in zvonika je moral Jurko na svoje stroške izdelati stopnice pri treh oltarjih, tri portale in tlak

48 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu.

49 Flis, *Umetnost v bogočastni službi*, str. 154–155.

50 Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, str. 61–66.

51 Po starem: Jezus in Marija nista imela kam na jerperge (prenočišče).

52 Koblar, *Zgodovina Sorske fare*, str. 57.

iz obdelanega kamna v zakristiji in prezbiteriju.⁵³ Zakaj se je mojster moral sam posvetiti tlaku iz obdelanega kamna? Ali je še kakšen prostor pod tlakom? Mogoče so bili lepši tlak in stopnice vzrok za zamude pri zidavi. Sedanji šamotni tlak so prekrili leta 1898 in dokončno zakrili zadnje možne domneve.⁵⁴

Po pogodbi se je Jurko moral odpo-vedati zunanjim vidnim opornikom. Zato je zunaj in znotraj vstavil vitke služnike. Ob severnem zunanjem slu-žniku sem ob talnem zidcu opazil

Ventilacijske mrežice. (foto: Jože Štukl)

zamreženo ventilacijsko odprtino. Tu pa se začne moj nemir. Približno v višini zaključka služnikov so v vogalih prezbiterija ohranjene nekakšne ventilacijske mrežice. Ob služnikih ni sledov, da bi bile »cevi« vstavljene pozneje. Nič ne kaže, da bi bili zamreženi ventilacijski kanali speljani iz notranjščine prezbiterija. Zamrežen kanal je ohranjen tudi na južni steni prezbiterija, že blizu zvonika. Za dokumentiranim, vendar slabo razumljivim podzidkom vzhodne stene prezbite-rija, je mogoče še kaj skritega. Ventilacije si je mogoče razložiti z različno tempe-raturo na različnih mestih in temu primerno naravno ventilacijo. Mogoče pa gre le za nekak star način zidave?

Več glav več ve! Predlagam ogled različnih strokovnjakov, da ob neinvazivnih metodah (veter in plamen) raziščemo te nenavadne detajle. Kaj pravijo drugi opazovalci in strokovnjaki? Ali je še kje kakšen zapis?

Ključne besede: Turki, tabor, zvonik, obzidje prezbiterij.

KRATICE:

ADS	Arhivsko društvo Slovenije
DIS	Dom in svet
DSM	Družba sv. Mohorja
KLDB	Krajevni leksikon Dravske banovine
LR	Loški razgledi
MD	Muzejsko društvo Škofja Loka
MK	Mladinska knjiga
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
s.d. (sine dato)	brez letnice
SM	Slovenska matica

53 Lavrič, Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu, str. 139.

54 Župnijska kronika, str. 190.

LITERATURA:

- Blaznik, Pavle: Kasarna pri Kapucinskem mostu v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 43–47.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana : SAZU, 1963, 472 str. (Viri za zgodovino Slovencev ; knj. 4).
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.
- Crngrob in okoliške vasi*. Crngrob : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, (Vodniki po loškem ozemlju ; 7).
- Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana : Slovenska matica, 1975, 184 str.
- Flis, Janez: *Umetnost v bogočastni službi*. V Ljubljani : [s. n.], 1908, 281 str.
- Koblar, France: *Zgodovina Sorske fare*. V Ljubljani : A. Koblar, 1883, 111 str.
- Koman, Dušan: Veiderjev Vodič po Crngrobu in današnje stanje spomenikov. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, str. 117–132, (Vodniki po loškem ozemlju ; 7).
- Krajevni leksikon Dravske banovine : krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepinimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana : Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937, 715 str.
- Kramer, Franc Ksaverij: Na Fari od adventa 1847 do leta 1868. V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, str. 72–154.
- Lavrič, Ana: Pogodba z mojstrom Jurkom iz Loke za zidavo prezbiterija in zvonika v Crngrobu. V: *Razprave. [Razred 1], Razred za zgodovinske in družbene vede* 15, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, str. 135–153.
- Pokorn, Franc: *Loka : krajepisno-zgodovinska črtica*. Škofja Loka : Območna obrtna zbornica, 1995, 81 str.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki : [1485–1487]*. Celovec ; Dunaj ; Ljubljana : Mohorjeva družba, 1991, 91 str.
- Stele, France: *Crngrob*. Ljubljana : Mladinska knjiga : Zavod za spomeniško varstvo LRS, [1962?], 72 str. (Spomeniški vodniki ; zv. 3).
- Štukl, France: Donator Volbenk Schwarz in njegova zapuščina do danes. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja*, Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002, str. 23–28.
- Štukl, France: Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 46–68.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki. 2*. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1984, str. 86 in 98.
- Štukl, France: Poglavlja iz financiranja (staro) loške prafare. V: *Loški razgledi* 67, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2021, str. 167–192.
- Veider, Janez: Vodič po Crngrobu. V: *Crngrob in okoliške vasi*, Crngrob [etc.] : Društvo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine vasi ; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, 218 str.
- Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002, 304 str.
- Žontar, Josip: Ločan Volbenk Schwarz; prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. In Maksimilijana I. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 25–34.
- Župnijska kronika (1863 do konca leta 1967). V: *Več kot tisoč let : kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*, Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005, 672 str.